

МОТИВ ПЛОДА У ПОЕЗИЈИ СЛОБОДАНА РАКИТИЋА

Резиме

Мотив плода један је од најфреквентнијих мотива у поезији Слободана Ракитића. У раду се испитују различити значењски аспекти овог мотива, и анализирају контексти у којима мотив плода преузима функцију симбола. Уочено је да плод заузима важно место у песничким сликама које сугеришу егзистенцијалну узнемиреност и усамљеност лирског субјекта, као и у оним визијама које предвиђају страдање и разједињеност колектива, односно српског националног бића. Расипање бића и иначе је велика тема у Ракитићевој поезији, те се тако жудња за целином и за обликом огледа и у метафорици плода и дрвета. Патња која зри у плоду приближава Ракитића Бранку Миљковићу, а као посебно значајно истиче се раслојавање идентитета и губљење вере у тоталитет света. Известан трачак наде ипак постоји, и препознаје се у симболици словесности која се повезује са плодом, али и у вери у Бога, што представља извориште филозофско-религиозних промишљања у којима важно место налази и мотив плода. Овај мотив чини и део декорума у појединим песмама, оживљујући одређену атмосферу или приказ. Циљ рада је указивање на до сада неоткривене или запостављене слојеве значења у којима кључно место има мотив плода као феномен који симболише крајњи исход и сврху стварања.

Кључне речи: плод, патња, стварање, егзистенцијална језа, словесност, земља.

Слободан Ракитић је песник широког поетског замаха чија је поезија премрежена симболима. Немали број критичара уочио је (нео)романтичарску и (нео)симболистичку подлогу његове поезије, при чему се, упркос великом значају песничког наслеђа у његовој поезији (позни Дучић, Ракић, Дис, Црњански, Раичковић, Миљковић, али и руски романтичари, Хелдерлин, Маларме, Блок, Рилке, Борхес и други), посебно истиче витална енергија неопходна за стварање песникових особених симбола¹. Ракитић се појавио у српској књижевности почетком седме деценије двадесетог века, у време када се борба модерниста и реалиста већ стишала, а у српској поезији јавила нова група песника чији је идејни вођа био Бранко Миљковић. Иако формално није припадао неосимболистичкој

---

¹ Видети: Бојана Стојановић Пантовић, „Раскош и недостатност слова”, у: Слободан Ракитић, *Песме*, Српска књижевна задруга, Београд 2002, стр. VIII.

групи, Ракитић је у своју мисаону поезију као главно изражајно средство увео симболе². Њихова вишезначност служила је песнику за изражавање комплексности човекове судбине и његовог положаја у свету, као и природних елемената у чијем окружењу опстаје. Слободан Ракитић је, дакле, песник који, у основи, „полази од начела симболистичке поетике и свет настоји да у песму уведе у оном облику који је сасвим изван власти било које миметичке компоненте. А то, опет, значи да је Ракитићева поезија превасходни израз онога што се збива у унутрашњем видокругу лирског субјекта и да су, отуда, сва њена значења и симболи резултат настојања да се изрази један дубоко лични однос према животу и садржајима који га чине”³.

Славко Гордић препознаје три главне вертикале Ракитићевог опуса: метафизичка отуђеност, епохални сумрак и српска историјско-егзистенцијална мука⁴. На том трагу се граде и распоређују и многобројни симболи у Ракитићевој поезији који се неретко лајтмотивски појављују од прве до последње његове збирке. Као што је, на пример, мотив сенке превасходно везан за човекову метафизичку отуђеност, космички мотиви се у немалом броју песама везују за најаву епохалног сумрака, док се симбол куће, као центар универзума, код Ракитића често везује за историјски прогон српског народа. Мотиви птица, као и многи други мотиви који задобијају симболичку вредност у оквиру појединих песама, везују се у различитим песничким контекстима за све три тематске вертикале. Поменути мотив сенке анализиран је можда и најчешће од свих мотива у Ракитићевој поезији, при чему је утврђено да има, по правилу, „моћ симбола, снагу вишезначних наговјештаја”⁵. Високо фреквентан мотив у поезији Слободана Ракитића јесте и мотив плода, који најчешће функционише управо као симбол. Са њим су, како је већ раније у критици назначено, сродни мотиви клице, семена, корена, цвета, стабла, пшенице и многи други у оквиру истог мотивског регистра. О плоду и другим сличним мотивима писано је успутно, најчешће при

---

² Света Лукић сматра да је Ракитић од почетка неосимболист, „на начин како је и Миљковић мислио: да симболи настају из стварности и да их треба изложити у конкретном”. Света Лукић, „Слободан Ракитић и искушења синтезе у поезији”, у: Слободан Ракитић, *Жудња за југом*, Дечје новине, Горњи Милановац 1981, стр. 172.

³ Радивоје Микић, „Сонети и симболи”, у: Слободан Ракитић, *Душа и спруд*, Рашка школа, Просвета, Београд 2011, стр. 155.

⁴ Славко Гордић, „Знано и ново у *Пламену и роси* Слободана Ракитића”, у: Слободан Ракитић, *Пламен и роса*, Рашка школа, Просвета, Београд 2012, стр. 111.

⁵ Јован Делић, „Маргиналије уз поетику Слободана Ракитића”, *Поезија Слободана Ракитића. Десанкини мајски разговори*, прир. Слободан Ж. Марковић, Задужбина Десанке Максимовић, Београд 2004, стр. 69.

анализи појединих песама унутар неколико есеја, али детаљнија систематизација и интерпретација овог мотива у Ракитићевој поезији изостаје.

Корпус истраживања састоји се од десет књига Сабраних песама Слободана Ракитића у издању Просвете и Рашке школе из 2011. и 2012. године. Мотив плода није карактеристичан за одређене песнике или песничке периоде, те је мало сличних истраживања на која се можемо ослонити. Детаљним читањем и интерпретацијом песничких слика у којима се јавља мотив плода (без сродних мотива, јер би то превазилазило оквире овог истраживања), покушаћемо да откријемо семантички потенцијал овог мотива, као и његове многобројне симболичке конотације. Методом анализе и методом *close reading* настојаћемо да проникнемо у суштину овог мотива у систему Ракитићеве поезије, при чему је посебно значајно указати на његову спрегу са другим, блиским мотивима. Циљ оваквог истраживања је усмерен на откривање различитих значењских нијанси које се појављују у песмама које садрже мотив плода, а које упућују на то да поезија Слободана Ракитића јесте својеврстан систем у коме песме, као и поједини мотиви, функционишу у међусобној повезаности, а неретко и међузависности, градећи слојевите финесе значења.

Тамара Крстић сматра да је плод, као што су и земља, дрво, храст, корен, зрно, цвет, вода, ветар, део регистра управо тих речи које ће прерасти у речи симболе и бити заувек присутне у песништву Слободана Ракитића: „Самим тим природне појаве, време које се мери променама у природи, године са годовима дрвета, (...) и природа, не као декор, већ дубоко упоређујућа са лирским субјектом, у песничкој потрази за самим собом у свету, посебна је равна у којој се стварала поетика песника”⁶. Између природе и човека ставља се, дакле, знак једнакости, и то је посебно карактеристично за Ракитићеву рани, условно речено пантеистички период, који он „никада, у неком апсолутном смислу и неће напустити и који ће се, с мало напора, моћи да препозна и у његовим најновијим песмама”⁷. Имајући у виду да је, језгровито исказано, човеков положај у свету у Ракитићевој поезији обележен схватањем да *свет нам није дом*, на сличан начин се гради и његов однос према природи. У складу с тим, Бојана Стојановић Пантовић примећује: „Слике природе из којих се оглашава

---

⁶ Тамара Крстић, „Лирска биографија песништва”, у: Слободан Ракитић, Пламен и роса, Рашка школа, Просвета, Београд 2012, стр. 115.

⁷ Ђорђе Ј. Јанић, „Од сенке Бога до спаситеља”, Поезија Слободана Ракитића. Десанкини мајски разговори, Задужбина Десанке Максимовић, Београд 2004, стр. 38.

лирски јунак у неоромантичарском, неосимболистичком кључу, чувају привид хармоније, али се тај склад по правилу нарушава увођењем метафора које разарају његову лепоту, аркадијску милину или монументалност, довршеност и самодовољност”⁸. Део таквих метафора врло често је и сам мотив плода.

Песма „Приближава се час” завршава се стиховима: „На грани труне плод, / у корпи јалов род - / иста над судба прати. // Кад сину месец блед, / видех и твој лик сред / космоса како пати”⁹. Врло често у Ракитићевој поезији плод који труне означава неминовност неког преображаја који има да наруши хармоничну слику природе, а у овом случају, наговештава метафизичку патњу и усамљеност лирског субјекта. Понекада је плод ознака извесног ограничења и немогућност коначног преображаја: „Докле се уздиже кућа / и дим из димњака? Докле / дрво се пружа, преко плода / кад не стиже?”¹⁰. У песми „Земаљске међе” плодови су део готово апокалиптичне слике: „Видим земљу преорану, / грч њен у плодовима / што као низ се румени / блистају над кореном / већ заустављеним. // Видим празне реке / и гнезда без порода. (...) Себе не видим”¹¹. Слично је и у песми „Иде ноћ” (индикативно је да се песма налази у циклусу „Глуво доба”) где једна свеопшта, последња ноћ, прети да прекрије цео свет: „Иде ноћ с једног до другог краја света (...) Ено је у птичијем гнезду, / у празној дупљи дрвета. / У шупљем плоду. // Ено је у чашки цвета, / у капи росе. / Ено је где бере зреле плодове. (...) Долази велика ноћ / Долази господарица / и земље и небеса!”¹². Не толико снажна, али једнако песимистична је и слика у песми „Пролеће”: „А гнезда у гранама / црне се издалека. / Земља сва у ранама / нове плодове чека”¹³.

Понекада су нарушени склад природе или чак апокалиптична визија света везани конкретно за судбину српског народа, слутећи продужетак његове вековне невоље. Песма „Земља отаца” из истоименог циклуса не даје метафоричну слику плода, али сама песма говори о томе како се земља отаца преображава у земљу страха: „Земља у устима, у ваздуху, / у плодовима. Земља отаца! / Са огрлицом – од свитаца, / земља у очима и у слуху. // Са плавом ватром око главе, / около руку и око даха, / путују Срби земљом страха. // Са оном

---

⁸ Б. Стојановић, Пантовић, нав. дело, стр. XXIX.

⁹ Слободан Ракитић, *Рашки напеви*, Рашка школа, Просвета, Београд 2011, стр. 45.

¹⁰ Слободан Ракитић, *Потомак, нови потомак*, Рашка школа, Просвета, Београд 2012, стр. 74.

¹¹ Исто, стр. 75-76.

¹² Исто, стр. 119-120.

¹³ Слободан Ракитић, *Пламен и роса*, Рашка школа, Просвета, Београд 2012, стр. 61.

што има лице јаве, / сричем у ноћи све црња слова /и слушах лелек са Косова”¹⁴. Косово је интегративни топос Ракитићевог песништва и његов фундаментални хронотоп, те не чуди што су песме о српској историјско-егзистенцијалној невољи најчешће везане за Косово и Метохију. У песми „Српски збег” из истог циклуса стабла се црне, а воћњак је спржен: „Мркло у душама, мркло на своду, / до хоризонта лелек се пружа. / Свет је опет постао кужан. / Ведре су само пчеле на плоду”¹⁵. У збирци *Основна земља* слика у великој мери остаје непромењена. Песма „Свети арханђели, код Призрена” доноси изразито мрачне стихове: „Још само име вам оста као испражњено лице. / Сви су анђели слепи, и слепо је поколење. / И ниједан плод не дочека зрење. / Уместо сокола – орао изнад Бистрице”¹⁶. Песник неретко плод представља заустављеним у свом природном развоју, прекинутог континуитета, једнако као што је и српски народ истргнут насилно из свог историјског и традиционалног контекста. Са друге стране, и сама узајамност између дрвета и плода остаје често без своје природне испуњености, упркос снажној свести о потреби за њеним остварењем: „Сасвим нам туђа раса / домове већ опкољава. / Дрвету тек плод је јаво / а њиви – жито што класа. (...) Све су нам празне постеље! / На чекрку шумске преље / предиво бива све тање”¹⁷. Песма „Кошава, опет” посвећена Љубомиру Симовићу доноси поново слику српског народа остављеног на ветрометини: „Дува под земљом, замире плод, / дрхтури у руци мишји род. / Распето је и само слово! // Дува кроз вене, срце, плућа! / Распрскавају се зидови кућа / и запустела огњишта под кровом”¹⁸. Плод не само што не успева да дочека своје зрење, већ у потпуности замире и нестаје у атмосфери свеопште несигурности и егзистенцијалне језе. У песми „Певање о хлебу” свет је непријатељски настројен према лирском субјекту, односно колективу који је садржан у оном „ми”: „Крилати хлебови слећу / пред нас, на трпезу. / Веје Бог преко столова! // Ал на коју год страну крочимо, / она измиче! Кома се год извору / пригнемо, он се склопи! / Кога се год плода машимо, / он струне!”¹⁹.

Наведене песме добро илуструју тврдњу да песимизам преовладава у поезији Слободана Ракитића, међутим, поједине песме мењају унеколико чврсту представу о томе.

---

¹⁴ С. Ракитић, *Потомак, нови потомак*, стр. 132.

¹⁵ Исто, стр. 135.

¹⁶ Слободан Ракитић, *Основна земља*, Рашка школа, Просвета, Београд 2012, стр. 10.

¹⁷ Исто, стр. 15.

¹⁸ Исто, стр. 33.

¹⁹ Слободан Ракитић, *Тапије у пламену*, Рашка школа, Просвета, Београд 2012, стр. 51.

Милутин Лујо Данојлић препознаје наду у сонету „Коб”: „Мада Бог у том сонету доноси усамљеном лирском јунаку болно сазнање да му је судбина 'на танкој нити', ипак се крај живота не чека без наде: *Дрво без плода / кроз сан ми хода, / ал' и крај је сјај!*”²⁰. У песми „Други дом” слуги се слична визија краја: „Над амбисом шестари / орао већ прастари, / владар земље и свода. // Чије су све висине? / У смрти тек просине / сунце троструког плода!”²¹. Мотив троструког плода појављује се и у љубавној песми „Писмо”: „Ко основац без таблице / име ти свуд пишем кредом. / Низа све године, редом, / спуштам се ко низ лествице. // Излети из сваког слова / и дрво с троструким плодом. / Само си једном под сводом, / ниједном испод мог крова”²². Троструки плод везује се, дакле, у различитим песмама за различите мотиве: док је у првом примеру „сунце троструког плода” повезано са смрћу, у другој је „дрво с троструким плодом” симбол словесности, повезан директно с љубављу. Исту симболику словесности препознајемо и у песми „Слова”: „Стаблу су мера годови / а књижи слова-плодови / из заборављеног века”²³. Плод се везује и за „Господње слово”: „Исто нас ништи и твори / у мрклини светлећи. / О срећи и несрећи / већ прво Слово збори. // Ал плод када проклија / изнутра се отвара. / С куполе, испод гара, / Господње слово сија”²⁴. У песми „Буди слово” круцијалан је аутопоетички моменат и својеврсна ода песми, односно писању песме, при чему се мотив плода појављује у слици која се у одређеној мери поистовећује са стварањем: „Напиши песму / као новорођенче да се рађа. / Нагни се над извором / у шуми. Дохвати плод / с највише гране. / Напиши песму”²⁵. Бојана Стојановић Пантовић верује да за песника још увек остаје простор песме, који је последњи метафизички усуд између „имати и немати”, што се посебно огледа управо у песми „Буди слово”²⁶. И у стиховима где плод и слово нису директно повезани, може се уочити потреба песника да кроз сложену метафорику семенке, дрвета и плода проговори о настанку песме. Илија Лакушић даје као пример песму „Берба”:

„Не само да пјесник на зауман начин тежи поетском резултату већ кроз директан говор – метафору, казује о процесу настанка пјесме: 'Да свлада тек висину уз дрво док се вере земља, ка плоду без мере, сабира свог бића тмину.' Ракитић, рекао бих, овдје прави свој креативни

²⁰ Милутин Лујо Данојлић, „Метафизичка поезија Слободана Ракитића”, *Мајдан*, год. 11, бр. 1, 2013, стр. 35.

²¹ Слободан Ракитић, *Душа и спруд*, Рашка школа, Просвета, Београд 2011, стр. 33.

²² Исто, стр. 41.

²³ Исто, стр. 59.

²⁴ Исто, стр. 107.

²⁵ Слободан Ракитић, *Водена слова*, Рашка школа, Просвета, Београд 2012, стр. 52.

²⁶ Видети: Бојана Стојановић Пантовић, „Пут у себе“, у: Слободан Ракитић, *Водена слова*, Рашка школа, Просвета, Београд 2012, стр. 129.

програм и излаже схватање процеса настанка креативног чина. Тај чин се формулише као слика природног напора да дрво има у својој природи потребу да оствари сврху тим чином што ће суштину изразити у плоду као врховном облику постојања. (...) Но ту се, очигледно, не завршава стваралачки чин нити дрвета нити поетског говора. Он наставља напор да оно што је из природе и промисли дозрело мора бити упаковано у стил, у форму, процесе врења и уобличавање сврхе (смисла): 'Како у корпе збрати плодовље што већ пада, кад зуји грана млада док у семенци пати?' Овдје пјесник сугерише суптилне процесе – како се зрење претвара у зрео плод, односно 'тражи своју сврху'²⁷.

Оваква симболика мотива плода у Ракитићевој поезији већ је препозната у критици: „Изгледа да је у плоду садржана суштина светог стварања, почев од Божјег дела, преко биљног света чијим се плодовима осмишљава земљин прах, до песме као духовног плода песниковог”²⁸.

Премда мотив плода има иманентну позитивну симболику, а семантика врхунца стварања бива присутна у појединим песмама Слободана Ракитића, у његовим књигама поезије плод се ипак најчешће јавља у суморном, песимистичном контексту: „Свест о обесмишљавању и губитку сваког егзистенцијално-онтолошког упоришта у Ракитићевом лирском јунаку/двојнику свагда изазива меланхолију и трагично осећање пролазности, раслојавање садашњих и бивших идентитета који негде остају записани за вечност – једино у 'светлости рукописа'”²⁹. То раслојавање у коначници доводи до раситњавања, „расипања бића” (како гласи назив једног циклуса у Ракитићевој поезији) што даље носи са собом консеквенце које се осећају нарочито у последњим Ракитићевим књигама: „Раситњен свет песник више и не може и не жели да доживи као тоталитет, као (нео)симболистичку пројекцију целине, већ управо успоставља емоционалну и рефлексивну блискост са свакодневним, обичним призорима и доживљајима који каткада добијају и гротескни набој”³⁰. Приметно је да у песмама о свакодневним, обичним призорима, па и о изузетним доживљајима утемељеним у емпиријској стварности (какве су, на пример, песме путописне тематике), мотив плода најчешће изостаје. Ипак, када су у питању песме у којима доминира песникова свест о томе да је тоталитет света неповратно нарушен, а која постоји и траје упоредо са свешћу о вечитој жудњи бића за целином, мотив плода постаје готово неизоставан симбол.

---

²⁷ Илија Лакушић, „Неколико примјера смисла и стила”, *Мајдан*, год. 11, бр. 11, 2013, стр. 30.

²⁸ М. Лујо Данојлић, нав. дело, стр. 35.

²⁹ Бојана Стојановић Пантовић, „Поимање песничког чина у песништву Слободана Ракитића”, *Поезија Слободана Ракитића. Десанкини мајски разговори*, Задужбина Десанке Максимовић, Београд 2004, стр. 13.

³⁰ Исто, стр. 17.

У песми која отвара циклус „Расипање бића” у збирци *Земља на језику*, најдиректније су исказана промишљања о исконској чежњи за целином: „Свако биће целину иште, / ко дрво плод што од тла се / преко корена, и даље, пружа, / у семену сажето траје; / широки замаси руке / сејача у пољу погнутог / целина јесу, јер и Бог / целином дише изнад врсте, / у целини се отвара / подне његова духа; / то целини налик је, / ал целина, ипак, није. Безмерно све је / у расипању бића”³¹. Касније у песми, међутим, даје се, у извесном смислу, одговор на проблем расипања целине која постаје тек привид, нешто што се жуди и што се ишчекује, а што човеку непрекидно измиче: „Вратнице, зар одшкринуо си, / слова, зар бележио си, / век свој, зар удисао си, / кад исто бива све: / ни корен, ни плод, / али ни стабло, пружено *између* / досегнути нећеш / изван језика”³². Песник верује у могућност досезања плода у висинама, корена у подлози, али и онога *између*, посредством језика и унутар језика. Мирољуб Јоковић записује: „Цео свет је у некаквом споју и узајамној повезаности: дрво и плод, Бог и патња, вода и извор – све нам то говори о кружном кретању, о томе да оно што те храни то ти живот и одузима. Ако је истинито да су границе света границе нашег језика, онда је истинито да се ни корен ни плод не могу досегнути изван језика исто као што је и Бог недокучив изван њега, као и смисао наше егзистенције”³³. У језику се, дакле, барем у одређеној мери, целина обнавља и остварује у својој пуноћи, попут плода који своју пуноћу препознаје у дослуху са својим кореном и стаблом. Мисао о целини налазимо и у петој песми циклуса „Огњиште троструко”: „и корен и тле / у сваком плоду нису ли / одраз целине, *недељиве*?”³⁴. Нераскидиву повезаност корена, тла, стабла и плода готово лајтмотивски препознајемо, највише у књизи *Земља на језику*: „Осећам и патњу земље / док струји кроз усправно безгласје / између невидљивог корена / и видљивог плода / одвећ младог дрвета. / Јер, то је налог / бића целине”³⁵. Чак и плод, међутим, у истој песми постаје простор у ком се огледа разједињеност целине: „Пате уста немушта / и уста што певају; / патње јесте у животињи свакој, / у леглу и у скоку; / у ловцу колико и у плену; / у стрели и

---

³¹ Слободан Ракитић, *Земља на језику*, Рашка школа, Просвета, Београд 2011, стр. 9-10.

³² Исто, стр. 11.

³³ Мирољуб Јоковић, „Велика сеоба духа“, *Поезија Слободана Ракитића, Десанкини мајски разговори*, Задужбина Десанке Максимовић, Београд 2004, стр. 83.

³⁴ Исто, стр. 34.

³⁵ Исто, стр. 43.

у тетиви, истодобно; у црву мајушном и у плоду / ког, изнутра, гњилост разједа, / смањујући простор целине / неосетно, као што осипају се / сусталог нам срца / тешки откуцаји”³⁶.

Као засебан циклус у поезији Слободана Ракитића могле би се издвојити песме о плоду и патњи. Оне се надовезују на мисао о раситњености бића и повредивости целине, али су нешто другачијег тона, смиренијег, прихватајућег, као да је песник гласник истине о функционисању света и његовим тананим законитостима: „Мати се у детету отвара, / дрво у плоду / и Бог у патњи; / вода се извору враћа / и море свом почетку, / талас један тек да буде”³⁷. Патња испуњава простор који зри у плодовима: „Слушам говор, а није говор, / слушах дисање невидљиво / кроз простор млади што зри / у плодовима. / Патња јесмо”³⁸. Понегде пак осећа се безнађе лирског субјекта и његова изгубљеност у свету где патња преовлађује, што је додатно појачано екскламацијама у сликама где се појављује мотив плода: „Ветрови, у меховима, / клијања у пролећима, / све патње у столећима, / а тело – у греховима. // Ломе се стабло и корен! / Пуни земаљске мисли, / на грани – плодови свисли!”³⁹. Примећује се чак извесно поистовећивање лирског субјекта и плода јер и један и други делују неснађено и недовршено у свету којем невољно припадају: „Међ крузима свој год покажи, / кад и сок се к врху покрене / до плода што у патњи вене / и свој облик изнутра тражи”⁴⁰. Жудња за обликом присутна је и песми са називом „Губљење облика”: „Пуца и љуштурса плода / ко суд у ком смрзла вода / за другим обликом пати”⁴¹. Или, нешто другачије: „У плодовима стрепе клице, / патња је душе без облика”⁴². Мотив патње у плоду проналазимо и у песми „Орфеј у подземљу” Бранка Миљковића: „Птице гњију / Високо над твојом главом док бескрајна / Патња зри у плоду и отровне кише лију”⁴³. Јелена Тодорић Васић анализира: „То је патња због неуспеха која сазрева скривена у плоду, чини се доступном, здравом, а изнутра чека пропаст, а не остварење. Сродан мотив плода као симбола смрти и живота постоји и у Рилкеовом XIII сонету првог дела *Сонета посвећених Орфеју*”⁴⁴. Песничка сродност Слободана Ракитића са Миљковићем и Рилкеом присутна је

---

³⁶ Исто, стр. 44.

³⁷ Исто, стр. 63.

³⁸ Исто, стр. 81.

³⁹ С. Ракитић, *Душа и спруд*, стр. 17.

⁴⁰ Исто, стр. 22.

⁴¹ С. Ракитић, *Основна земља*, стр. 21.

⁴² С. Ракитић, *Душа и спруд*, стр. 44.

⁴³ Бранко Миљковић, *Прејака реч*, Градина, Ниш 1992, стр. 14.

⁴⁴ Јелена М. Тодорић Васић, „Рилкеов и Миљковићев однос према миту о Орфеју”, *Philologia Mediana*, 11, 11, 2019, стр. 365.

у различитим фазама његовог песништва, а огледа се и у песмама посвећеним овим песницима (две песме истог имена, „Балада”, *Бранку Миљковићу* и *По Бранку Миљковићу*, и „Гроб Рилкеа у Рарону”⁴⁵).

У критичкој рецепцији мотив плода углавном се посматрао у оквиру структуре архетипске биполарности и метафизике повратне условности са дрветом: „дрво-плод, кућа-кров, душа-тело, сенка-душа, земља-стабло, узлет-пад, кап-клица, клица-род, зрење-врт, стабло-корен, год-плод, стопа-међа, ови низови симболичких двојстава у чијој се основи налазе честице значења са архетипском подлогом, означавају песничке идеал-изазове на које Ракитић одговара зрелим приступом, мисаоним обухватом и доследношћу сонетне форме”⁴⁶. Овај принцип (анти)дуалитета) јесте оно што се систематски понавља у стиховима песника: „Самим прелиставањем можемо запазити синтагме ’узлет и пад’, ’лед и жар’, ’душа и тијело’, ’душа и спруд’, ’земно и небеско’, ’дрво и плод’... и из свега настаје ’сенка дволика’. Могао би то бити поетски одзив вечне борбе добра и зла те рационални напор да се стане на страну човјека и његовог свијета. Тако два антипода јесу и супротстављене силе између којих пјесник покушава да уподоби своју поетску снагу”⁴⁷. Најбољи пример била би већ поменута песма „Рилкеов гроб у Рарону”: „Ал светлост изнутра надраста дрво, / плод, сласт и смрт, чуђење под обрвом: / заветна ружа самоћи се опире”⁴⁸. Сједињење сласти и смрти у плоду уочава се и у другој песми циклуса „Отворили су се мени и земља и небо”: „У истом низу јастреб, / детлић и куна златица, / кос и веверица; / хујање смрти у крошњама / крилатих борова; / и корен, од земље сав, / додирује плод сласти / мрењем тек”⁴⁹. Релације биполарног карактера, веома бројне у поезији Слободана Ракитића, говоре о метафизици узрочно-последичних веза. Овакво, филозофско поимање света и места човека у њему, свој последњи, крајњи израз у Ракитићевој поезији, тражи и налази у Богу.

---

⁴⁵ Интересантно је да се у све три песме појављује мотив плода. У песми „Балада” (*По Бранку Миљковићу*) налази се стих: „У плодовима зри земаљска патња, / сужањ заточени пева иза зида!” (збирка *Пламен и роса*, стр. 13),

⁴⁶ Мирко Магарашевић, „Развој и смисао једне поетике”, у: Слободан Ракитић, *Тапије у пламену*, Идеа, Београд 1991, стр. 11.

⁴⁷ И. Лакушић, нав. дело, стр. 31.

⁴⁸ С. Ракитић, *Пламен и роса*, стр. 35.

⁴⁹ С. Ракитић, *Земља на језику*, стр. 102.

Павле Зорић кратко и ефектно бележи: „Усамљени песник усред трошног и хаотичног света, суочен с Богом: о томе говори Ракитићева поезија”⁵⁰. Наиме, он сматра да вера уноси једину светлост у ову лирику егзистенцијалне стрепње и метафизичке туге⁵¹. Плод као врхунски резултат стварања представља и израз савршенства Божијег дела, али и тачку у којој се огледа суштина целог света: „Ко што се огледа тле у плоду, / сушт света се огледа у Богу”⁵². Сличан по структури и значењу је стих из друге збирке: „Ко земља што се огледа у плоду, / људско се биће огледа у Богу”⁵³. У појединим стиховима дате су сложеније метафоре које по естетској вредности спадају у ред најзначајнијих у Ракитићевој поезији: „Невидљив је и сам Бог, / јер је и у нама, највећма, / најприснији нам део бића / невидљив. // Зар корен воћке, под земљом, / види високе плодове / отежале од зрења у крошњама?”⁵⁴. Кроз мотив плода Ракитић опева свеприсутност Господа: „У храста сваком году, / у слову, звука кругу, / у корену, у плоду - / Творац развија дугу”⁵⁵. Сличну идеју примећујемо у стиховима: „У бездну се огледао / и бескрај хладнога свода. / Ал тек у семенку плода / читав је свемир стао!”⁵⁶. Необична је строфа песме „Тајни запис”: „Срџба се творца на све сручи, / на облике, плод и суштину. / Руши се и свет – у празнину! / Ал где је клица, ту су кључи”⁵⁷. Истиче се непрекидност кружног кретања и обновљивост света у клици из које настаје плод. Оно што је посебно битно јесте изједначавање плода са облицима и суштином, које је већ раније наговештено у појединим песмама.

Има песама, међутим, у којем плод није дат унутар метафоре, нити преузима снагу симбола, већ чини део декорума, осликавајући одређену атмосферу или приказ. Тако је у песми „Под северном звездом”: „У мраку мајче очи светле. / На воћкама – касни плодови. Док бледе небески сводови, / послушкујемо треће петле!”⁵⁸. Сличан тон извештавања и обликовања слике срећемо у песми „Уштап”: „Над преображеним плодовима / које зрење распиње / још једна ноћ / почиње уштапом”⁵⁹. И песма „Расуто жито” почиње сликом која

⁵⁰ Павле Зорић, „Слободан Ракитић, песник егзистенцијалне стрепње и религиозне наде”, *Поезија Слободана Ракитића. Десанкини мајски разговори*, Задужбина Десанке Максимовић, Београд 2004, стр. 31.

⁵¹ Видети: Исто.

⁵² С. Ракитић, *Пламен и роса*, стр. 11.

⁵³ С. Ракитић, *Душа и спруд*, стр. 125.

⁵⁴ С. Ракитић, *Потомак, нови потомак*, стр. 63.

⁵⁵ С. Ракитић, *Пламен и роса*, стр. 21.

⁵⁶ С. Ракитић, *Рашки напеви*, стр. 61.

⁵⁷ С. Ракитић, *Душа и спруд*, 113.

⁵⁸ С. Ракитић, *Пламен и роса*, стр. 46.

⁵⁹ С. Ракитић, *Тапије у пламену*, стр. 42.

садржи мотив плода: „Расуто жито – земаљска слика, / дрво између ватре и воде / и твоје сажето језгро, плоде, / зов тетреба и јеленска рика”⁶⁰. И називи песама сугеришу у каквом контексту се појављује плод. Тако се у песми „Призор” налазе стихови: „Векови – у годовима! / Земља је у плодовима / са невидљивим осама”⁶¹. Песма „Црна суза” јединствен је пример у поезији Слободана Ракитића јер је у њој реч о последњим тренуцима живота и последњим сликама украјинског сликара Николаја Грицјука, који је умро 1978, у педесет четвртој години. У опису његових сликарских дела налази се и мотив плода: „Силази дрвеће са његових слика, / корача градом, / греје сунце из ужарених боја, / отварају се плодови, / прште сокови / и светлост у ковитлацима”⁶². У овом изразито снажном опису, плод је један од мотива који добија моћ да оживотвори слику, а чини се да је то његова функција и у осталим пејзажима у песмама. Интересантно је још да се плод као део декорума појављује у песмама религијског предзнака. Песма „Обраћање Светом Сави” у облику молитве доноси идеју о свеприсутности свеца и његовој утемељености у наше национално биће. Плод је део природе који може да изнедри Савин лик: „Устани из воде преображене, / из плода и ветра! / Устани из вина, из горе, / из Слова и из кошнице”⁶³. И песма „Молитва северном ветру” позива на преображај и препород, а плод је поново део природе способан да прими у себе утицај невидљиве силе: „Испуни све отворе, / пећине и урвине, / стабла и плодове, / ноћи и дане!”⁶⁴. Као део класичног религијског декорума плод функционише у „Псалму Светој Петки Параскеви”: „Христова заручнице, небеска девице, / кад јавио ти се глас анђела Божјег, / дрво се свако плодовима окитило, / ливаде се украсиле цветовима / и вода се у рекама умаласала”⁶⁵. Иако је значај мотива плода свакако већи у песмама у којима се појављује у оквиру каквог филозофског контекста, унутар метафоре и у функцији симбола, наведени примери песама показују колики је општи значај овог мотива у Ракитићевом песништву. Фреквентност мотива плода не указује ипак на његову клишетирану употребу, већ се уочава пажљива распоређеност у многобројне системе значења у којима се песме из различитих збирки дозивају и готово надовезују једна на другу.

---

⁶⁰ С. Ракитић, *Душа и спруд*, стр. 64.

⁶¹ Исто, стр. 57.

⁶² С. Ракитић, *Водена слова*, стр. 19.

⁶³ С. Ракитић, *Тапије у пламену*, стр. 70.

⁶⁴ С. Ракитић, *Водена слова*, стр. 28.

⁶⁵ С. Ракитић, *Тапије у пламену*, стр. 67.

Значења мотива плода и контексти у којима се јавља могу се поделити у неколико међусобно повезаних група. Једна од најзначајнијих свакако је она везана за сликање тескобне атмосфере у којој је човек, односно лирски субјект, усамљен и неснађен. Интересантно, али не и неочекивано, јесте што се у таквим сликама неретко јавља мотив јаловости, односно бесплодности дрвета, што наговештава постојање празнине. Слично је и са лирским субјектом који је спознао своју прикрађеност и осећа празнину коју не успева ни са чим испунити. У већем броју песама мрачна и туробна предсказања употпуњена мотивом плода, најчешће трулог или „свислог”, тичу се колектива, односно српског народа и његове вековне невоље. Фокус песника је у највећој мери на Косову и Метохији, али се песме које говоре о губитку националног идентитета везују лако и за друге периоде српске историје. Визије које неретко не укључују само плод, већ, симболично, и пропаст целог рода, граниче се са апокалиптичним визијама. Блискост плода са смрћу присутна је у низу песама, а занимљиво је да се у појединим стиховима јавља и извештан дуалитет, тј. амбивалентан однос сласти и смрти сједињених у плоду.

Осећање које доминира у великом броју песама са мотивом плода јесте патња. Патња се препознаје као део процеса зрења, али и као одлика дрвета које пати за плодом или у плоду. Не само у плоду, већ и у свему ономе што га окружује, патња постаје готово стање у ком се природа, али и човек, налазе, јер се у једном стиху експлицитно казује: „Патња јесмо”. Ово осећање је у одређеној мери повезано са тражењем облика, односно његовим губитком, али и са жудњом за целовитошћу коју није могуће повратити. Целина се препознаје у плоду и у природи, али најчешће као привид, јер су расипање и разједињеност бића процес који се непрекидно дешава. Постојање извесне наде, иначе ретке у Ракитићевој поезији, приметно је у симболици словесности која се у појединим песмама везује и за мотив плода. Други трачак наде садржан је у вери, те је одређен број песама посвећен филозофско-религиозним промишљањима о Богу и о човеку, при чему мотив плода своје место налази најчешће у поређењима и метафорама. На сасвим другом полу његове поезије јесу песме у којима се истиче Ракитићева ефектна песничка сликовност. То су песме у којима се слика пејзаж или даје призор, при чему плод употпуњује слику или је оживљује, што је највидљивије у песми о сликама Николаја Грицјука. Плод као део декорума има своје место у поезији Слободана Ракитића, не мање битно од оног у симболичном или метафоричном песничком контексту. Понегде се те функције мотива плода и додирују, и то

је посебно приметно у песмама религијског предзнака. Имајући у виду да је мотив плода присутан у целокупном опусу Слободана Ракитића, добијајући притом врло разноврсне функције и градећи комплексне слојеве значења, његова важност у Ракитићевом песништву је изузетно велика. Упутно би било нека наредна истраживања проширити и на друге, сродне мотиве, као што су клица, семенка, дрво, корен. Ово истраживање представља стога подлогу за будуће интерпретације песама у којима се појављује мотив плода, а које у великој мери могу осветлити до сада маргинализоване аспекте Ракитићевог песништва.

Сања П. Перић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Катедра за српску књижевност
Докторске студије

С. Перић, „Мотив плода у поезији Слободана Ракитића”, Зборник радова *Поезија Слободана Ракитића* (ур. Иван Негришорац, Јелена Марићевић Балаћ), Нови Сад: Матица српска, 2023. (М44, 3)